

SOSYAL İLİŞKİLERİN MODERNLEŞMESİ*

N. J. Smelser

Ceviren : Ali Yaşar Sarıbay **

İktisadi kalkınma konusu, yeni ulusların siyasal liderlerinin olduğu kadar, gelişmiş batı ülkelerinin siyasa yapıcılarının zihinlerini de oldukça fazla meşgul etmektedir. Ayrıca iktisadi kalkınma, çağdaş dünyayı büsbütün değiştiren sosyal değişmelerin genel görünüşünü etraflıca anlamaya girişen sosyal bilimcilerin de yoğun ilgi konusunu oluşturmaktadır.

Bununla beraber, iktisadi kalkınma, Yirminci Yüzyılın ikinci yarısındaki görüntümüzün öylesine ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir ki; ister istemez, hem kavramı, hem de kavramın ima ettiği süreci basit ve tabii olarak karşılama eğiliminde bulunuyoruz. Oysa, iktisadi kalkınma ne sanıldığı gibi basit, ne de tek anlamlı bir kavramdır. Bu kavramı kullandığımızda, topluma ilişkin olarak, genellikle farklı fakat birbiriyle ilintili en az dört süreç zımnen aklımıza gelmektedir. (1) Teknoloji alanında, basit ve alışılmış tekniklerden, bilimsel bilginin uygulanmasına doğru bir değişme. (2) Tarımda, geçimlik üretimden tarımsal malların ticari amaçla üretimine; dolayısıyla, peşin para ile satılan üründe, piyasada tarımsal olmayan ürünlerin mübayaasında ve çoğu kez ücretli emekte ihtisaslaşmaya doğru evrilme. (3) Sanayide, insan ve hayvan gücü kullanımından, insanın ücretli çalıştığı, piyasa için mal üreten sınıf makinalara geçiş. (4) Çevre düzenlemelerinde, çiftlik ve köyler yerine, kentlerde yoğunlaşan düzenlemelere yöneliş. Bununla beraber bu dört süreç, çoğu kez kalkınma esnasında aynı anda vuku bulabileceği gibi, her zaman böyle olmayabilir de. Temel mallar üretiminin egemen güçlerce arttırılmaya çalışıldığı koloniler örneğinde olduğu gibi; tarım, sanayi sektöründe herhangi bir dikkate değer değişme olmaksızın ticarileşmiş olabilir. İngiliz sanayileşmesinin ilk dönemlerinde ve bazı Asya toplumlarında olduğu gibi; sanayileşme, köylerde belirebilir. Asya ve Afrika'nın bazı yerlerinde vuku bulduğu gibi kayda değer bir sanayileşmenin olmadığı yerlerde bile, kentler çoğalabilir. Bu örnekler yoluyla varacağımız sonuç, iktisadi kalkınmanın nedenleri, yönleri ve sonuçlarının ulustan ulusa genellikle değişeceğinin beklenebileceğidir.

İktisadi kalkınma , gelişmeye başlayan ulusların yaşadığı sosyal değişme olgusunun sadece bir boyutudur. İktisadi kalkınma kavramla-

* N. J. Smelser, «The Modernization of Social Relations», in **Modernization: The Dynamics of Growth**, (Editor: M. Weiner), New York, 1966, Chapter 8, s. 110-121.

** Dr. Asistan, Bursa Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi.

ryıla akraba olan, fakat uygulamada ondan çok daha geniş bir anlam taşıyan «modernleşme» ise; sosyal ve kültürel yapının bütününden etkileyen teknolojik, ekonomik ve çevresel değişimleri ifade eder. Modernleşmenin içerdiği bu çok boyutluluk, gelişmekte olan bir ulusun çeşitli alanlarında derin değişimler beklememize yol açabilir. (1) Siyasal alanda, münferid kabile veya köy otorite sistemi; oy kullanma, siyasal partiler, temsil ve sivil hizmet bürokrasilerinin yarattığı otorite sistemlerine dönüşebilir. (2) Eğitim alanında, cehaleti azaltıcı, iktisadi yönden verimli hünarları yaygınlaştırıcı toplum gayretleri doğurabilir. (3) Din alanında, lâikleşmiş inanç sistemleri, geleneksel dinlerle yer değiştirmeye başlayabilir. (4) Aile alanında, geniş akrabalık birimleri yaygınlığını yitirebilir; (5) Sosyal tabakalaşma alanında, coğrafi ve sosyal hareketlilik; sabit, hiyerarşik sistemleri gevşetebilir. Bunun dışında, bu çeşit değişimler, gelişmekte olan bir ulusta farklı zamanlarda başlayabilir ve farklı oranlarda ilerleyebilir. Böylelikle, modernleşen bir ülke, kurumsal alandaki değişmelerin birbirinden farklı şekillerde meydana gelmesine sahne olur. Bu ülkelerde, sosyal değişme özenle nasıl planlanırsa planlansın, bazı kurumlar değişme açısından her zaman önde gidecekler, bazı kurumlar da her zaman onları geriden takip edeceklerdir. Bundan dolayı, kalkınan bir ulus, grafik şeklinde resmedilebilirse; organları birbiriyle kâh uyumlu, kâh uyumsuz, kaba bir şekilde ileriye doğru hareket eden büyük, hantal bir yarattığı andıracaktır.

Tipik kurumsal değişme ve duraklamaların bazısı, değişen çalışma koşullarını, aile ve toplum ilişkilerini kapsayan modernleşme sürecinin birer parçasıdır. Burada, geniş bir şekilde, fakat yalnız genel düzeydeki sorunlara değinerek bir değerlendirme yapmak, hem mantıksal değildir, hem de gelişme sürecinin zorluğunu önemsememektir. Böyle olsa bile, çeşitli kurumsal değişmeler ve duraklamalar arasındaki ilişkileri gösterebilir ve gelişen uluslarda toplumsal ve siyasal huzursuzluk için neden yüksek bir potansiyel bekleyebileceğimizin bazı sebeplerini ileri sürebiliriz.

Değişen Çalışma İlişkileri :

Sanayi öncesi toplumlarda üretim tipik olarak akrabalık birimlerinde yapılır. Kendine yeterli çiftçilik hakimdir. İç imalât gibi sanayi faaliyetleri, çiftçiliği bütünleyicidir, ama halâ aile bireylerine ve köye bağlı bulunmaktadır. Bazı toplumlarda mesleki pozisyon, kast gibi geniş bir grup tarafından belirlenmektedir. Mübadele ilişkileri de gene geleneksel akrabalık yükümlülüklerine göre düzenlenmektedir. Kısacası, ekonomik faaliyetler göreceli olarak geleneksel aile-topluluk (cemaat) ortamından ayrılmamıştır.

Oysa, iktisadi kalkınma, iktisadi faaliyetlerin bu geleneksel ortamdan kopması demektir. Sözgelisi, iktisadi kalkınmayla birlikte tarımda kâğıt para ve benzeri mübadele araçlarının yaygınlaşması, kendine yeterli çiftçilikten veya hané halkının tüketimi için yapılan üretimden vazgeçilmesini içeren temel bir değişimin göstergesi olabilir. Kendi başına olan bireyler, aile içinde yer alan bireylere göre, daha çok ücretli olarak çalıştırılma olasılığına sahip olduklarından tarımsal ücretli emek, ço-

ğu kez üretim birimi olarak ailenin zayıflamasına yol açar. Sanayide, el işçiliğine dayanan üretim ve ev sanayii; ticari çiftçilik gibi tek başına ailelerin kendileri için değil, piyasada tanımadıkları öbür aileler için üretimde bulunmalarını ifade eder. Bunun yanında, imalât faaliyeti ve fabrikalar ortāya çıktığında işçi, piyasada devşirilen diğer işçilerle beraber çalışacağından, yalnız kendi yaşadığı çevrenin kontrolünden kurtulmakla kalmayacak, aile üyelerinden de ayrı düşecektir. Bu durumda modernleşme, ekonomik faaliyetlerin icrasını geleneksel aile ve topluluk ortamından ayıracaktır.

Bu değişmelerin bir sonucu olarak işçinin iktisadi yaşamla olan ilişkileri büyük ölçüde başkalaşacaktır: Yerine getirdiği hizmetler için para alacak ve bu parayı piyasadaki mal ve hizmetlere harcayacaktır. Bir yandan gelirin ve refahının artması kendisine yapılan ödemelere bağımlı hale gelecek; öbür yandan, akrabalarından beklediği ve onlara karşı yerine getirmek zorunda olduğu haklarında ve yükümlülüklerinde azalma olacaktır. Bu da işçinin modernleşen piyasadaki ilişkilerinde bir takım intibak sorunlarıyla karşılaşması sonucunu doğuracaktır.

Bu sorunlardan birincisi, kendisi üzerine karmaşık bir şekilde hesap yapmanın yeni bir esasıyla karşılaşmasıdır. İşçinin verimli zamanının tahsisi açısından artık o, kendi öz hızında çalışamayacaktır; kendini bir çalışma günü ve bir çalışma haftası mefhumuna uydurması ve işde kendi zihin ve vücut ritminden daha çok, çalıştığı makının ritmine uyması gerekecektir.

Refahının tahsisi açısından ise; fazla bir intibakı gerektirmeyecek olan parasının haftalık bir bütçelemesini düşünmesi gerekecektir. Bu açıdan, nakit ödemelerin nadir görüldüğü geleneksel ortamda günlük ekonomik faaliyetlerin gerektirdiği hesaplama düzeyi ile karşılaştırdığımızda, yeni kent-sanayi işçisinin görünümündeki önemli değişmeleri anlamak mümkündür.

İkincisi, böyle bir işçi, ekonomik güvenliğinin büyük ölçüde başka bir içerik kazandırılmış tanımıyla karşılaşacaktır. Tarım ve iç imalâtta bulunmanın geleneksel düzeni içinde, piyasa koşullarının düzensiz değişiminin bir sonucu olarak çalıştırılmamaktan daha çok, kâfi derecede çalıştırılmamak olasılığına sahiptir. Böyle hallerde, geleneksel toplumdaki işçi akraba, kabile veya komşularına yardım etmek için çalışır ve arta kalan zamanını böyle doldurur. Fakat, sanayileşmiş kent ortamında işçi, ekonomik faaliyetler durgunlaştığında, işten çıkarılma ve tamamen işsiz kalmā olasılığıyla karşı karşıyadır. Bu yeni ortamda işçi geleneksel toplumda elde ettiği gelirden yüksek bir gelire, refaha ve sosyal güvenliğe sahip olsa bile, refahında ve sosyal güvenliğinde vuku bulabilecek şiddetli düzensiz değişmeler karşısında daha duyarlı olmak zorundadır.

Üçüncüsü, tüketimi gözönüne alırsak, işçi modernleşen piyasada sürekli değişen standartlarla karşılaşmaktadır.

Kent pazarı yeni malların gerçek bir bolluğunu sağlar: Tathlar, bira, elektrikli âletler, bisikletler, transistörlü radyolar, vb. İşçi aynı zamanda geleneksel harcamalardan - çeyiz gibi - uzaklaştığında ve değişik şekil-

lerdeki zevklere maruz kaldığında şaşırma ve afallama olasılıklarına sahiptir. Dolayısıyla, deneyimsiz tüketiciler için eski püskü ürünler pazarlayarak onları dolandıran tüccarlara bol fırsatların doğacağını söylemek bile gereksizdir.

Dördüncü bir husus geleneksel kesime yeni bir düzenleme ihtiyacının empoze edilmesidir: Birçok sanayi işçisi zaman zaman ziyaret nedeniyle veya yeniden yerleşmek için köyüne döner. Bu işçi sanayi kesiminin istek ve fırsatları karşısında muhtemelen bocalamış olmasına rağmen, çoğu kez köyde kalmış olan akraba ve eski komşularına muhakkak kent hayatının güzel bir resmini çizer. Doğal olarak bu anlatımlar, özellikle köydeki yaşam koşulları iyi değilse, geleneksel yaşam tarzının değiştirilmesi gerektiğini kanıtlayabilir ve daha genç göçebe nesillerle onların köyde kalan büyükleri arasında olduğu gibi, kent ve köy kesimleri arasındaki sosyal çatışmaları da artırmalıdır.

Burada geleneksel ve modern kesimler arasındaki farkları ve kesintileri abartma niyetinde değilim. Bu iki hipotetik uçlar arasında oldukça ortada sayılabilecek düzenlemeler modernleşme sürecinde çözüme bağlanmıştır. Örneğin, göçebe emek, tam ücretli işgücü olmayla eski topluluk hayatına bağlılık arasındaki bu orta tipin bir türüdür. Keza, geniş şekilde piyasada yer alan ev sanayii aile-üretim kaynaşmasını koruyan bir başka örnektir. Gene, fabrikalarda arzu edildiğinden daha yaygın olarak görülen, ailelerin istihdam edilmesi, aile tipi üretimde bulunmanın bir başka türüdür. Kazançların çeyiz gibi şeylere harcanması da, kent-sanayi yapısına tam intibak edilmediğini gösterir. Bu orta kurumların oluşmasını gösterebileceğimiz sosyal ve psikolojik nedenler çoktur; ama nedenler ne olursa olsun, belirtilen düzenlemelerin, intibakların ve duraklamaların ortada bir konum almalarının modernleşme sürecinde azalacağını bekleyebiliriz.

Değişen Aile İlişkileri :

Ekonomik faaliyetlerin aile-topluluk ortamından çıkartılmasının sonuçlarından biri, ailenin bizatıhi önceki işlevlerinden bazılarını kaybetmesi ve daha özgüleşmiş kurum haline gelmesidir. Bir üretim birimi olarak ailenin işlevi sona erdiğinden, bir veya birden fazla sayıda aile üyesi evi terkederek, emek piyasasında kendilerine iş aramaya başlar. Böylelikle, ailenin işlevleri, aile üyeleri arasındaki duygusal ilişkiler ve toplumsallaşma üzerinde daha yoğunlaşır hale gelir.

Ailedeki basit olarak tanımlanmış bu değişmelerin toplumsal sonuçları geniştir. Bu sonuçlardan en temel nitelikte olanı ailenin başlıca mobilite isteklerinin doğurduğu - bireyleşmenin ve çekirdek ailenin oluşmasıdır. Eğer aile iş piyasasına girmek zorunda kalırsa, tüm ilişkileri bir yana, yakın akraba kesimiyle olan ilişkilerini bile beraberinde götürmesi veya devam ettirmesi mümkün değildir. Böylece, özellikle ikinci derecede akrabalarıyla olan bağları çözülmeye başlar; bir iki nesil aynı evde yaşar; daha sonra yeni evli çiftler kendi yuvalarını kurarlar ve büyüklerini terkederek. Toplumsal sorunlardan biri de, yaşlıların konumuna ilişkin bu akrabalık ilişkilerindeki değişmelerin bir sonucu olarak

doğandır. Artık onlar için koruyucu akrabalık kurumunun gösterdiği dayanak yoktur ve yaşlılar, topluluğun veya devletin üzerine eskisinden daha büyük sayıda «yük» olarak atılmışlardır. Yaşlıların toplumsal açıdan tecrit edilmeleri yüzünden aylık bağlamak ve toplumsal güvenlik programları gibi yeni kurumsal düzenlemeler zorunlu hale gelir.

Geniş akrabalık kurumunun çökmesi sürecini çok basite indirgemek istemiyorum. Birçok örneklerde - Japonya b u konuda iyi bir örnek olabilir - akrabalık kurumu oldukça uzun bir sanayileşme sürecince bozulmadan kalmıştır. Diğer örneklerde, geniş akrabalık ilişkilerinin bazı özellikleri (örneğin, birbirinin yerine çalışma gibi) kaybolmuş, fakat öbür özellikleri (karşılıklı ziyaret gibi) kalmıştır. En ileri sanayi toplumları bile, geniş akrabalık yapılarının halâ biraz yaşayabileceğini göstermektedirler. Ancak, bu özelliklere rağmen, ileri kent-sanayi piyasa koşulları ile tam anlamıyla geniş çaplı akrabalık sistemlerinin birbirine bir çok hususlarda ters olduğu hatırlanmalıdır.

Yukarıda belirtilen değişmelerle birlikte, ebeveniler ve çocuklar arasındaki ilişkiler de değişime uğrar. Şimdi evi yeni bir kuruluştaki iş aramak için terkeden baba, ister istemez çocukları üzerinde evvelce sahip olduğu ekonomik faaliyetlere ilişkin eğitime işlevlerinin çoğunu kaybedecektir. Dolayısıyla, özgülleşmiş fabrika üretimi ortaya çıkarken, baba ve oğulun sürekli bir arada bulunmasını gerektiren çıraklık sistemi gerileyecektir. Çoğu kez, ampirik olarak kanıtlanması zor olsa bile, ekonomik otoritedeki bu gerilemenin babaya ait genel otoriteye de sirayet edeceği iddia edilmektedir. Günün büyük kısmında çocukların başında bulunan tek yetişkin kişi olan anne ise, çocuklarıyla daha yoğun duygusal ilişkiler içindedir. Çocukların duygusal yaşamlarının ilk gelişim yıllarında hemen hemen tek sorumluluğa sahip olduğu için, onların toplumsallaşmalarındaki rolü bu yüzden daha önemli hale gelir.

Bununla beraber, anne ve çocuklar arasındaki ilişkiyi içeren bu dönem kısa ömürlüdür. Gelişen bir kent-sanayi toplumu, ailenin sağladığından raha karmaşık teknik hünerleri gerektirir. Bu yüzden aile, eğitim işlevlerinin çoğunu, resmî eğitim sistemine bırakmaya yönelir. Çekirdek aile, çocuklarının kontrolünü onların oldukça erken bir dönemlerinde ilk okula (hatta ana okula) bırakır. Büyümesiyle beraber çocuk, yalnız eğitimle değil, iş piyasasının bir kısmıyla da ilişkilere sahip olur. Bundan başka çocuklar, ondokuz yaşlarının sonu veya yirmi yaşlarının başlarında evlenebilirler, kendi yeni evlerini kurabilirler ve hatta ebeveynlerinden koparak daha bağımsız hale gelebilirler.

Ebeveynler ve çocukları arasındaki değişen bu ilişkilerin bir sonucu «büyüme çağı açığı»dır. Çünkü, genç ilk gelişme yıllarının yoğun ana-baba ilişkilerinden kurtulmuştur ama, henüz gelişkin mesleki, ailevi ve yurttaşlık rollerine tam angaje olmuş değildir. Bu suretle o, bir kaç yıl rol bocalaması geçirecektir. Psikolojik olarak bu, genç birey için bir belirsizlik dönemi demektir; ve bu belirsizlik, tipik olarak, rastgele isyan etme, içten gelen, yenilmesi güç bir duygunun etkisiyle sevgi ve güvenlik arama, maymun iştahlılık ve bir çok şeyi deneme, kayıtsızlık ve uyuşukluk vb. gibi bir çok rahatsızlık belirtileri doğurur. Bir çok uzman,

kent-sanayi toplumlarının, gençlik isyan ve kusurlarının giderek arttığına tanık olduğu yolundaki tarihsel gerçeğe işaret etmişlerdir. Ancak bu açıklama, modernleşen toplumdaki ekonomi, eğitim ve aile yapıları arasında aynı anda ve birbiriyle ilişkili olarak vuku bulan değişimleri kavramadıkça anlaşılabilir. Kent-sanayi ortamında akrabalık ilişkilerinde meydana gelen devrimin bir başka sonucu, yeni tip ailelerin doğmasına ilişkindir. Bir çok geleneksel çevrelerde evlilik, hemen hemen büyükler tarafından düzenlenir. Evlendirilecek çiftin beğenileri ve duyguları nispeten önemdedir. Bu açıdan geleneksel ortamda evlilik için esas olan, sevmekten daha çok, hatırı sayılır derecede zengin bir çeyiz veya evlilikle elde edilecek toprağın belirli bir parçasını taahhüt etme gibi pratik düzenlemelerdir.

Geniş akrabalık bağlarının gevşemesiyle ve ana-baba otoritesinin yeni bir vecheye kazanmasıyla genç, bir eş seçme konusunda aile hakimiyetinden kurtulacaktır. Ama bu da, aynı zamanda, bir boşluk doğurabilir. Eğer yapılan evliliğin türü, yeni oluşan aileler için bir kurumsal mekanizma olarak elverişli değilse, elverişli kriterler nelerdir, sorusu gündeme gelecektir. Bu tarzda ortaya atılan soruyla, kent sanayi toplumlarında evlilik için hakim esas olarak «romantik aşk»ın toplumsal önemini daha iyi anlayabiliriz. Aşk olma duygusu, diğer kurumsal düzenlemelerin yokluğunda, belirsiz bir durumdaki seçim için bir kriter işlevini görür.

Özet olarak, modernleşme, karşılıklı cazibeye dayanan ve sınırlı cinsel-duygusal bir temel üzerine inşa edilmiş aile tipinin gelişmesini teşvik etmeye yarar. Bu tip aile, aile bireylerinin aile dışında sahip oldukları kısmi sosyal bağları hariç, öteki sosyal alanlardan soyutlanmıştır ve dolayısıyla bu sosyal alanlara az karışır. Bu sosyal alanlardan birisi, özellikle geleneksel toplumda sosyal roller için adam devşirmenin yasal temelini teşkil eden akraba kayırmadır. Ailenin modernleşmeyle birlikte özgüleşmeye ve soyutlanmaya başlamasıyla, akraba kayırma da geleneksel toplumda gördüğü işlevini çok büyük ölçüde yitirmeye başlar. Sonuç olarak, aile üyelerinin birbirleriyle olan karmaşık ve çok işlevli ilişkileri, münhasıran daha duygusal bağlara indirgenme eğilimi gösterir.

Topluluk ve Örgüt Yaşamındaki Değişmeler :

Analitik amaçlar için kullanageldiğimiz geleneksel toplum modelinin basitleştirilmiş şeklinde, topluluk ve örgüt yaşamı, akrabalık, klan, kabile, ve kast üyeliğiyle özdeş toplumsal varlığın esaslarına dayanan bir bütünsellik gösterir. Sendikalar, kulüpler, gönüllü dernekler ve özgül çıkar grupları gibi formel örgütler nadiren gelişirler. Toplumsal yaşam ve sorunlarının büyük kısmı, bizzat çok işlevli gruplaşmalar içinde çözümlenmektedirler.

Topluluk ve örgütsel yaşamın bu geleneksel temelleri, kent-sanayi yapısı oluşmaya başlasa da, direnme gücünü korur. Köylerde sanayileşme vuku bulduğunda örneğin; veya köyler ataerki sanayi kuruluşları etrafında kurulmaya başladığında, topluluk ve akrabalığın bir çok bağ-

ları endüstriyel koşullar altında da sürdürülebilir. Bundan başka, kentlere göç edenlerin «üvey kardeş» **sendromu** olarak adlandırılabilir. Bu göçmenler bir iş bulduktan sonra, beraber oturacakları akrabalarını veya aynı kabileye mensup bireyleri arayıp bulurlar. Dolayısıyla, her şeyden önce toplumsal hayatları bu kişilerle sınırlı olur. Böylelikle, dünyanın büyüyen kentlerinde ırksal, kabilesel ve etnik gettoların değişmez bir şekilde gelişmesi, bana öyle geliyor ki, bu kentlerde hem yerleşmeye ilişkin ayırım yapmayı, hem de bir topluluk aramayı açıklamaktadır.

Bununla beraber, kent-sanayi yapısında kısmî geleneksel bağların korunması, topluluk ve örgüt yaşamı için yeterli bir temel olarak görünmez. Bir zaman sonra da geleneksel bağların, kulüpler, dernekler, dayanışma örgütleri, futbol kulüpleri, küçük veya büyük kilise örgütleri vb. gibi daha özgüleşmiş kuruluşların oluşmasıyla yeri doldurulur hale gelir. Bununla beraber, bu kuruluşların adlarının her biri kendi özgü amaçlarını ifade eder; ama özellikle oluşumlarının ilk günlerinde bu kuruluşlar çoğunlukla çok işlevlidirler. Örneğin, 18. Yüzyıl İngiltere'sinin hemşehri dernekleri aynı zamanda sendika, sosyal güvenlik kuruluşları ve işçi kulüpleri işlevlerini de görmekteydiler. Afrikalı kent göçmenleri arasındaki dağıntık örgütlerin bir çoğu, aynı zamanda kabile dernekleri, sendikalar, futbol kulüpleri ve sosyal faaliyet merkezleridir de. Bundan başka, bu örgütler ilk zamanlar oldukça bocalamaya yatkındırlar: Bir kabile derneği olarak kurulabilirler, sonra dayanışma derneğine dönüşürler ve daha sonra da ulusçulukla ilgilenir hale gelirler. Ancak, zaman geçtikçe, bu bocalamalar azalır ve ekonomik ve politik çıkara dayanan daha işlevsel gruplaşmalarla yer değiştirmeye başlarlar.

Modernleşmede Duraklamalar ve Sosyal Huzursuzluğun Başlaması:

Buraya kadar çeşitli ekonomik ve sosyal değişmeler, farklı nedenlerle, sosyal düzeni rahatsız edici olarak tasvir edildiler.

Bu nedenlerden birincisi, her şeyden önce yapısal değişimin başlangıçta belirttiğimiz gibi, modernleşme evreleri boyunca bir düzensizlik göstermesidir. Örneğin, koloni toplumlarda Avrupalı güçler ekonomik kaynakları sömürerek ve koloni yönetimi kurarak mevcut ekonomik ve politik düzeni kökten değiştirirler. Bununla beraber, aynı zamanda geleneksel din, sınıf ve aile sisteminde bir tutuculuğu teşvik veya empoze ederler. Koloni sonrası modernleşmeye geçen bir toplumda da aynı duraklamalar belirir. Bizzat ekonominin içinde hızlı sanayileşme, kurulu sosyal ve ekonomik yapıları eşit olmayan bir biçimde aşındırır. Bu nedenle, sosyal kurumlar, ilerlemeleri, gerilemeleri ve darboğazları doğuran gelişmelerin bir örneğini temsil ederler. Örneğin, kolonyal ulusların çoğu bağımsızlıklarına kavuşup, bir anda modern bir döneme girerek herkese oy hakkı tanınmasını sağladılar. Fakat, bu akabinde, geniş seçmen kitlesinin, vatandaşlık duygusuna sahip, tahsilli ve siyasa oluşturmada katkıda bulunacak yeteneği olan kişilerden oluşacağı varsayıldığından, eğitimde bir kriz yarattı.

Oysa kitlelere hitap edecek bir eğitim sisteminin kurulması bizzat

hem eğitilmeye dayanan olanaklar arzeden, dolayısıyla, hem de eğitilmiş bireyleri onların uzmanlığıyla orantılı mesleklere çeken gelişen bir ekonomiyi gerektirir. Böylece, sosyal değişme, intibak etmeye ilişkin krizlerinin yeniden doğmasıyla, birdirbir oyununu andıran karmaşık bir süreç şeklinde ileriye doğru hareket eder. Bu açıdan, kalkınmanın ilk çelişkili sonucu, gelişen bir toplumun derhal her anlamda değişmesinin gerektiği, fakat büyüme tarzının belki düzenli eşgüdümlü bir şekilde planlanmayacağı olacaktır. Bu ise, belirli bir miktarda sosyal huzursuzluğun yaratılması anlamına gelecektir.

İkinci neden, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin yeni çeşitlerinin ortaya çıkmasının, geleneksel yaşam şekliyle çatışma'ların doğmasına yol açmasıdır. Örneğin, fabrikalar ev sanayiinde üretilen aynı mallarla rekabet eden piyasa malları üretmeye başladığında, piyasa ucuz mallarla dolup taşar ve ev sanayiinde çalışan işçileri geçim araçlarından yoksun bırakır. Teorik olarak bu, ev sanayiinde çalışan işçileri daha kazançlı ücretli emek çizgisine itebilir. Pratikte ise, ev sanayiindeki emeğin ücretli emeğe dönüşme süreci yavaş ve meşakkatlidir ve bazen, bu dönüşüm birkaç nesil devam edebilir. Bir başka örnek alırsak; yüksek düzeyde eğitilmiş bir doktorlar sınıfının gelişmesi birçok muteber tedavi yöntemlerini olduğu kadar, geleneksel toplumda doktor işlevi gören kişileri ve büyücülerini de tehdit eden bir durum yaratır. O halde, modernleşmenin ikinci çelişkili sonucu, ekonomik ve sosyal ilerlemeler vuku bulduğunda, toplumdaki birçok kişinin en azından bu ilerlemeler karşısında eski durumlarının tam tersi bocalar hale gelmeleri ve muhtemelen bu ilerlemelere açıkça düşman olmalarıdır. Modern ve geleneksel tarzlar arasında süren bu çatışma sosyal huzursuzluğun bir başka kaynağıdır.

Nihayet üçüncü neden, yeni ulusların yönetim organlarından bazılarının sosyal huzursuzluğu sınırlamaya ve çözmeye kalkışmalarının da çoğu kez, daha başka sosyal huzursuzlukları doğuran koşulları yaratmasıdır. Merkezi yönetimin gösterdiği gayretlerin en etkini, bu ulusların bütünleşmesini ve gelişmesini sağlamaya yönelik olanıdır. Bana öyle geliyor ki, şiddetli ve kapsamlı olan bu bütünleşme sorunları, sözkonusu ulusların kendilerinden kaynaklanmakla birlikte, başka türlü de olabilir. Ne var ki, uzun ömürlü merkezi otoriteler kendilerini geçerli hükümetler olarak kuruncaya kadar bu sorunlar aynı zamanda yerel kast, geleneksel ve diğer otorite tiplerini tehdit ederler. Bu tehditler kalkınan ülkelerin bazılarında birbirine düşman ufak devletler yaratma eğilimlerinin belirgin temelini oluşturur. Bu durumda, kalkınmanın üçüncü çelişkili sonucu da, tarafsız ve etkin bir otoritenin sosyal huzursuzluk ve toplumdaki diğer otorite sistemleriyle çatışma yaratmasıdır.

Bu çelişkilerden çıkarılabilecek sonuç, gelişen ulusların bir tehlikeyi cesaretle karşılamakta oluşlarıdır. Bu tehlike, eğer idrak edebilirse, ki idrak edebilirler- iktisadi kalkınmanın ancak mümkün olduğu kadar hızlı olmasına ilişkindir. Kalkınma hızına aşırı dererede önem vermek ise, sosyal huzursuzluğun ve siyasal istikrarsızlığın kontrol edilmesi güç düzeylere çıkması gibi bir takım sosyal maliyetlerin doğmasına yol açabilir.

Öyle ki, bu sosyal maliyetler sonunda kalkınma gayretlerini boşa çıkarabilir. Eğer hız tek ölçüt olursa, kalkınan ulus için bütünleşme ve sosyal huzursuzluğun patlama düzeyine varmasını bertaraf eden çeşitli geleneksel kurumlar oldukça hızlı bir biçimde ortadan kalkabilir. Bundan başka ekonomik alanda olduğu gibi diğer herhangi bir kurumsal alanda haddinden fazla bir hızlı kalkınma teşvik edilirse toplum, sosyal huzursuzluğun da bir kaynağı olan dengesiz bir büyüme modeli yaratmaya yönelir. Bana öyle geliyor ki, başarılı kalkınmada temel sorun, tek bir büyüme ölçütüne önem vermemektir. Bunun yerine farklı ekonomik ve sosyal ölçütlere dayanarak büyümeyi dengelemek ve ölçmek daha uygundur.